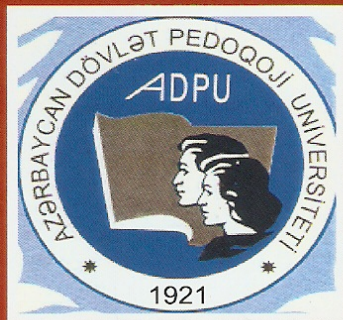

**PEDAQOJİ
UNİVERSİTET
XƏBƏRLƏRİ**

**NEWS
OF PEDAGOGICAL
UNIVERSITY**

**ИЗВЕСТИЯ
ПЕДАГОГИЧЕСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА**

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOJİ UNİVERSİTETİ
AZERBAIJAN STATE PEDAQOĞICAL UNİVERSİTY
АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

PEDAQOJİ UNİVERSİTET
XƏBƏRLƏRİ
NEWS
OF PEDAQOGICAL UNIVERSITY
ИЗВЕСТИЯ
ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

TƏBİƏT ELMLƏRİ BÖLMƏSİ
СЕРИЯ ЕСТЕСТВЕННЫХ НАУК
SECTION OF NATURAL SCIENCES

HUMANİTAR ELMLƏR BÖLMƏSİ
СЕРИЯ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК
SECTION OF HUMANITIES

PEDAQOJİ-PSİXOLOJİ ELMLƏR BÖLMƏSİ
НАУЧНАЯ СЕРИЯ ПЕДАГОГИКИ-ПСИХОЛОГИИ
SECTION OF PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL SCIENCES

MÜNDƏRİCAT TƏBİƏT ELMLƏRİ BÖLMƏSİ

HEYDƏR ƏLİYEV - 92

Əliyev V.H. Heydər Əliyev ideyaları işığında çiçəklənən Azərbaycan.....	3
---	---

Riyaziyyat

Sultanova E.B. Bir sinif kvadratik operator dəstənin bəzi spektral xassələri haqqında.....	13
Hüseynov S.Ə. Üçlüy qeyri-bircins silindrik örtüklərin kənarları sırt bərkidildikdə qeyri-xətti rəqsləri haqqında.....	17
İsalı B.Ə. Üçlüy qeyri-bircins çubuqların anizotrop mühitdə rəqsləri.....	22
Nəcəfov M.A. Səsdən iti sürətli birölçülü axının aerodinamikası.....	27
Həmidova L. Riyaziyyat dərslərində elektron resurslardan istifadə təcrübəsindən.....	31
Yusubov Ş.Ş. Singulyar əmsallı üçtərtibli psevdoparabolik tənlik üçün Koşi məsələsi.....	34
Ağayeva G.A. İkinci tərtib elliptik tip operator diferensial tənliklər üçün sərhəd məsələsi haqqında.....	39
Əliyev İ.V. Adi diferensial tənliklər üçün irrequlyar sərhəd məsələləri.....	52
Məmmədov Ə.M. Elliptik tip integral-diferensial tənliyin həllinin tipli Jevrey funksiyalar sinfində approksimasiyası.....	65

Fizika

Dadaşov İ.Ş., Quliyev Ə.N., Qarəsova G.Ə. Aşqarlanmış GaSb^δNi. Sm> yuxdaşıyıcıların səpilmə mexanizminin tədqiqi.....	68
H.A.Aslanov, Ş.X.Xəlilov, A.B.İbrahimli, İ.M.Əlimərdanova, N.V.İbrahimli. Uyğun hallar nəzəriyyəsinə əsasən formiatların dinamik özlülüynünün araşdırılması.....	71

Kimya

Həsənov V.S., Mahmudova Ə.Ə., Babayeva G.V., Cavadlı G.R. 1-(m-Toliloksi)-2-undekanolun ekoloji təmiz efirlərinin sintezi, bakterisid və fungisid xassəli birləşmələr kimi tədqiqi.....	75
---	----

Biologiya

Mustafayev Q.T., Məmmədov A.T. Səngəçal terminalı ətrafından yalnız yemlənmək üçün istifadə edən qızılquşkimilər.....	86
Fərəcov Ə.N., İmamverdiyeva A.Ə. Ümumi zülalın və QDK azonun aktivliyinə sinir toxumalarında tiroksinlər, postnatal ontogenezdə təsiri.....	90
Məmmədova K.A. Dağdağan növlərinin tozcuqlarının həyatilik qabiliyyəti, tozlanma və mayalanma.....	95
İsmayilov Q.K., Nadirov S.N. Cənubi Xəzərin Azərbaycan akvatoriyasında yayılan çəki balığının <i>Cyprinus carpio</i> Linne bioekoloji xüsusiyyətləri.....	98
Rzayeva S.P., Şeyx-zamanova F.A., Əliyeva F.Ə. SİMMYT və İCARDA-dan alınmış payızlıq yumşaq buğda sort nümunənin Abşeron şəraitində qiymətləndirilməsi.....	106
Seyfullayev Fərid S. Hirkan milli parkının müxtəlif hündürlüklərində yayılmış şabalıdyarpaq palıdın (<i>Quercus castaneifolia</i>) radial artım xüsusiyyətləri.....	109

Coğrafiya

Namazova A.M. Dünyada termal sularlardan istifadə və onun Azərbaycanda öyrənilmə istiqamətləri.....	113
Məmmədova L.N. Təbiət və ana – təmənnsiz sevdanın qoşa qanadı.....	117
Abdullayeva Z.H., Vəliyev A.C. Azərbaycanda coğrafiyanın tarixi və metodologiyası.....	121
Abdullayeva G.İ. Azərbaycanın sərhədyanı ərazilərində əhalinin həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması yolları.....	124
Əliyev S.İ. Aşağı Kür çayının makrozoobentosunun növ tərkibi və ekoloji xarakteristikası.....	128

HUMANİTAR ELMLƏR BÖLMƏSİ

Tarix

Ələkbərov Ə. Azərbaycan-qırğız musiqi əlaqələri tarixindən (XX əsrin 60-cı illəri).....	137
Əliyev R.B. Azərbaycan lobbisinin formalaşması, fəaliyyət istiqamətləri.....	142
Abbassova S.Z. İnsan hüquqlarının gender ölçülməsi: beynəlxalq qadın hüquqları institutunun inkişafı.....	147
Kərimli İ.Q. XVIII əsrin 90-cı illərində Qacarlar İranın və qar Rusiyasının Cənubi Qafqaz siyasətinə dair.....	156
Xəlilov A. Eyub Xənbudəyov və Azərbaycan SSR-də milli kommunizim (1924-cü ilin əvvəlləri).....	161
Məhərrəmov Ş.K. Azərbaycanda maarifçilik fəlsəfəsi tarixindən (XIX-XX əsrlər).....	166
Quliyev E. Ziya Bünyadovun yaradıcılığında Babək və Xürrəmilər hərəkatı.....	170
Məmmədova S. XX əsrin əvvəllərində çəltik əkinində Azərbaycan qadınlarının rolu.....	175
Mehdiyeva N.C. Krim tatarları və Azərbaycan.....	179
Xəlilzadə A. Quba şəhər əhalisinə qarşı qırğınlar FTK sənədlərindəki şahid ifadələrində.....	184
Cümşüdlü F. Erməni millətçilərinin Cənubi Azərbaycanda törətdikləri vəhşiliklər.....	189
Bəxtiyarov H. Azərbaycan-İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı münasibətləri (XX əsrin 90-cı illəri-2013-cü illər).....	193
Baxşəliyev S.F. XX yüzilin əvvəllərində Türkiyə-Yunanıstan münasibətlərindəki çətinliklərin Türkiyənin daxili vəziyyətinə təsiri məsələləri Azərbaycan mətbuatında.....	196
Kərimli A.T. XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində Şimali Azərbaycan maldarlıq təsərrüfatında mülki və sosial təbəqələşmə.....	199
Orucova L.R. Hindistanın qədim mədəniyyətləri.....	203
Abdullayeva S. Azərbaycan tarixinə köhnəlmiş baxış (" İranın Kembriç tarixi" əsəri əsasında).....	207
Mustafayeva S.M., Qurbanova Ş.M. Almaniya Federativ Respublikasının xarici siyasəti (XX əsrin 50-60-cı illəri).....	210
Məmmədov V.R. Türkiyə ilə Rusiya arasında diplomatik əlaqələrin yaranması.....	214
Əsədova X.İ. QDİƏT-in regionun iqtisadi inkişafında rolu.....	217
Qasımov R.Y. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti-Osmanlı iqtisadi əlaqələrinin bəzi məsələlərinə dair (Osmanlı arxiv materialları əsasında).....	222

Məmmədov N.R. Azərbaycanın Zəngəzur qəzasında ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdikləri kütləvi qırğınlar (1918-ci il)	227
Qurbanova Ş.M. Ukraynada nüvə yanacağına nəzarət uğrunda mübarizə	233
Xəlilov E. Azərbaycanın XVIII əsrin birinci yarısının tarixi müstəqillik dövrünün tarixşünaslığında	243

Siyasi elmlər

Mirzəzadə A. Müasir dünyada etnik münaqişələrin həll edilməsinin tətbiq edilmiş modelləri	246
Niyazov X. Azərbaycanda dövlət informasiya siyasətinin tarixi inkişaf mərhələləri və xüsusiyyətləri (XIX əsrin ortaları - XX əsrin 30-cu illəri)	251
Yaqubova N.B. Miqrasiya siyasəti Avropa İttifaqına üzv dövlətlərin dinamik inkişaf amili kimi	258
Şahhüseynbəyova L.A. Azərbaycan Milli təhlükəsizliyin tərkib hissəsi kimi ideologiyanın təkamülü	263
Eyvazov T.E. Azərbaycan və slavyan ölkələri arasında təhsil əlaqələri tarixindən	268

Dilçilik

Rzayeva G.D. Müasir təhsildə «Nüq mədəniyyəti» fənninin tədrisinə aid bəzi məsələlər haqqında	284
Abdullayeva X.V. Müasir ingilis dilində naqli cümlənin xüsusi növü	287
Şahbazlı Ç.Z. İngilis ədəbiyyatında nəzakət bildirən söz və ifadələr	291
Babəyev C. Söz oyunu - Paronomasiya	294
Zamanov N. Heydər Əliyevin çıxışlarında poetik çalarlar	297
Məmmədova G. Fransız və Azərbaycan dillərində yabanı və mədəni bitki adları	303
Kazımova A. Azərbaycan dilində dialektizmlər və mifonimlər	306
Əliyeva G. İngilis dilində şəxs adlarının ifadə planına görə variantivliyi	310
Məhərrəmov M. Kişi cinsli isimlərdən alınma suffiksələr (Azərbaycan dili ilə müqayisədə)	314
Nuriyeva S.H. Dilin inkişaf dairəsi və xüsusiyyətləri	318
Tanrıverdi Ə. "Dədə Qorqud kitabı": fərqli şərh və transkripsiyalara münasibət	321

Ədəbiyyatşünaslıq

Əhmədova A.Ş. Azərbaycan uşaq poeziyasında yaradıcılıq motivləri	325
Abbasova M.Ş. Mahmud Kəşgərinin "Divanü lüğət-i-türk" əsərinin tapılması və nəşri tarixindən	329
Mövlamova M.O. Sarının "Füzuli" çaları	333
Cəfərova Ş. Azərbaycan və rus nağıllarının mənşəyi və spesifik xüsusiyyətləri	337
Baxşıyeva Ü.E. Mirzə İbrahimov və klassik ədəbi irs	341
Qayıbova İ.S. Şərq mədəniyyətinə Azərbaycan xalqının bəxş etdiyi növbəti ilkin. Murtuzaqulu xan Şamlı yaradıcılığına bir baxış	346
Əliyeva H.Ə. Ulu Ana arxetipi Yaxın Şərq mifologiyası ələmələrində	350
Mehdiyeva S.N. VI sinif ədəbiyyat dərslərinə bir nəzər	355
Şahano S.V. Çingiz Əliyev yaradıcılığında mədəni-əxlaqi dəyərlər	358
Əliyev V.Z. Azərbaycan mediası global informasiya məkanında	364

PEDAQOJİ-PSIXOLOJİ ELMLƏR BÖLMƏSİ

Pedagogika

Mahmudov M. Müəllim hazırlığı kurikulumu: problemlər və perspektivlər	370
İlyasov M.İ. Pedaqoji tədqiqatların təşkili metodikası və işlənmə texnologiyaları	381
Paşayeva T.Ş. Birinci sinif şagirdlərinin məktəb şəraitinə adaptasiyasında müəllim və valideynlərin rolu	389
Zamanoğlu N.İ. Müasir gənclərin tərbiyəsində milli-mənəvi dəyərlərin rolu	393
Quliyev B. Fiziki tərbiyənin başlıca vəzifələri və məktəblilərin tədris vahidləri üzrə fəaliyyətlərinin səmərəli təşkili imkanları	396
Namazov Q. Ali iqtisadiyyat məktəblərində riyaziyyat kursu tədrisinin məqsəd və vəzifələri	400
Əliyeva A.T. Müəllimin pedaqoji peşə səriştəliliyinin yüksəldilməsində metodik xidmətin təşkili rolu, pedaqoji və elmi fəaliyyəti	405
Qocayeva X. Görkəmli ictimai-siyasi xadim və maarifçi M.Ə. Rəsulzadənin həyatı və pedaqoji yaradıcılığının ilkin mərhələsi (1884-1920-ci illər)	410
Suleymanov F. İntellektual problemlə uşaqların inklüziv təhsildə inkişafı	415
Hüseynzadə Ç.S., Musayev T.F. Ümumi təhsil fənlərinin ali təhsil öncəsi mərhələdə öyrədilməsi zamanı əcnəbi vətəndaşlarda konseptləşdirmə vərdislərinin formalaşdırılması	418
Hümmətova S.Ə. Azərbaycan dili dərslərində fəndaxili əlaqə	429

Metodika

Bağirova R.E. İbtidai siniflərdə həndəsi materialın öyrənilməsi prosesində fəza təsəvvürünün formalaşdırılması	433
Musayeva G.Ə. Əl Xarəzmi irsinin elmin inkişaf tarixində rolu	438
Orucova S.S. İnformatikanın hazırlıq kursunun metodiki məsələləri	441
Hümbətov M.M. Maddi nöqtələr sisteminin kütlə mərkəzi anlayışının bəzi həndəsə məsələlərinin həllinə tətbiqi	444
Kərimov T., Namazov İ. Leşyeyən quşları (Gyps fulvus, Aegypius monachus, Gypaetus barnatus, Neophron percnopterus) təbiətdə əlavə yemləndirilməsinə dair metodiki tövsiyələr	451
Qasımova A. Ali məktəbdə Vətən tarixinin tədrisində "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarında dövlətçilik məsələlərinin öyrədilməsi	463
Kərimli T.M., Xidirov Q.Ə. Fiziki tərbiyə zamanı hərəkətlərə şüurlu yanaşmanın əhəmiyyəti	471

СОДЕРЖАНИЕ РАЗДЕЛ ЕСТЕСТВЕННЫХ НАУК

Математика

Султанова Э.Б. О некоторых спектральных свойствах одного типа квадратичных операторных пучков.....	13
Гусейнов С.А. О нелинейных колебаниях трехслойных неоднородных круговых цилиндрических оболочек.....	17
Исалы Б.Е. Колебание трехслойных неоднородных стержней в анизотропно сопротивляемой среде.....	22
Наджафов М.А. Аэродинамика одномерного сверхзвукового течения.....	27
Юсубов Ш.Ш. Задача Коши для псевдопараболического уравнения третьего порядка с сингулярными коэффициентами.....	34
Агаева Г.А. О краевых задачах для эллиптических операторно-дифференциальных уравнений второго порядка.....	39
Кербалаева Рена Е. О свойствах пространства типа Лебега-Морри.....	43
Ибаев Э.А., Тундж Я.С.З., Бахшиев Ш.Б. Условная производящая функция распределения числа скачков процесса полумарковского блуждания положительным сносом и отрицательными скачками в случае $(1^+, 2^-)$	47
Алиев И.В. Иррегулярные краевые задачи для обыкновенных дифференциальных уравнений.....	52
Мамедов А.М. Аппроксимация решений интегро-дифференциальных уравнений эллиптического типа в классе функций типа Жеврея.....	65

Физика

Дадашов И.Ш., Кулиев А.Н., Гарашова Г.А. Исследовано механизм рассеяния носителей тока в $\text{GaSb} < \text{Ni, Sm} >$	68
Г.А.Асланов, Ш.Х.Халилов, А.Б.Ибрагимли, И.М.Алимердадова, Н.В.Ибрагимли. Исследование динамической вязкости форматов на основе теории подобия.....	71

Кимуа

Гасанов В.С., Махмудова А.А., Бабаева Г.В., Джавадлы Q.R. Синтез и исследование антимикробных свойств некоторых производных 1-(м-толилокси)-2-ундеканала.....	75
Новрузова Н.А., Фарзалиев В.М., Мовсумзаде М.М., Аллахвердиев М.А., Вердизаде Н.А. Экстракционно-фотометрическое исследование разнолигандных комплексов ванадия с дитиоксаминном и гидрофобными аминами.....	82

Биология

Мустафаев Г.Т., Мамедов А.Т. Соколообразные птицы, залегающие за кормом в окрестности Сангачальского терминала.....	86
Фараджов А.Н., Имамвердиева А.А. Влияние тироксина на содержание общего белка и активности ГДК-азы в нервной ткани в постнатальном онтогенезе.....	90
Мамедова К.А. Жизнеспособность пыльцы видов караса, опыление и оплодотворение.....	95
Исмаилов Г.К., Наиров С.Н. Биологические особенности сазана <i>Carpus auratus</i> Linnе в Азербайджанской акватории Каспийского моря.....	98
Велиева Х.А. Биология семян мальвовых (Мальваеае).....	103
Рзаева С.П., Шейх-заманова Ф.А., Алиева Ф.А. Селекционная оценка сортообразцов озимой мягкой пшеницы из генофонда <i>Cimmut</i> и <i>Icarda</i> в условиях Апшерона.....	106
Сейфуллаев Ф.С. Особенности радиального прироста дуба каштанолистного (<i>Quercus castaneifolia</i>) в различных высотах Гирканского национального парка.....	109

География

Намазова А.М. Использование термальных вод в мире и направление их исследования в Азербайджане.....	113
Мамедова Л.Н. Природа и мать - два крыла бескорыстной любви.....	117
Абдуллаева З.Х., Велиев А.Дж. История географии и методологии в Азербайджане.....	121
Абдуллаева Г.И. Пути повышения уровня жизни населения в приграничных районах Азербайджана.....	124
Алиев С.И. Видовой состав и экологическая характеристика макрозообентоса нижнего течения р.Куры.....	128
Алмамедли М.Г. Морфометрическое исследование глубины расчленения склонов бассейна Лянкяранчая с применением гис-технологий.....	133

РАЗДЕЛ ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

История

Алекперов А. Из истории музыкальных связей Азербайджана и Киргизии (60-е года XX века).....	137
Алиев Р.Б. Формирование Азербайджанской лобби, направления деятельности.....	142
Аббасова С.З. Гендерное измерение прав человека: развитие института международных прав женщин.....	147
Каримли И.К. К политике Каджарского Ирана и царской России на Южном Кавказе в 90-х годах XVIII века.....	156
Халилов А.Эюб Ханбудагов и национал-коммунизм в Азербайджанской ССР (в начале 1924 года).....	161
Магеррамова Ш.К. О истории философии просветительства в Азербайджане (XIX-XX вв.).....	166
Кулиев Э.А. Бабек и движение хуррамитов в творчестве Зия Бунятова.....	170
Мехтиева Н.Дж. Крымские татары и Азербайджан.....	179
Халилзаде А. Истребление городского население Кубы свидетельских показаниях в документах ЧСК.....	184
Бахтияров Г.А. Отношения Азербайджан-ОЭС (90-е годы XXвека-2013 гг.).....	193
Бахшалиев С. Отражение вопросов ухудшения турецко-греческих отношений в начале XX века в периодической печати Азербайджана.....	196
Керимли А.Т. Гражданское и социальное слоение в животноводческих хозяйствах Северного Азербайджана в конце XIX в начале XX века.....	199
Оруджева Л.Р. Древние культуры Индостана.....	203
Абдуллаева С.Ф. Устарелый взгляд на историю Азербайджанского народа (по материалам «Кембриджской истории Ирана»).....	207
Мустафаева С.М., Гурбанова Ш. Внешняя политика Федеративной Республики Германии (В 50-60 -е годы XX века).....	210
Мамедов В. Установления дипломатических отношений между Россией и Турцией.....	214
Асадова Х.И. Роль экономического развития региона в ЧЭС.....	217
Гасымов Р.Я. О некоторых вопросах экономических отношений между АДР и Османской империей (по османским архивным источникам).....	222
Мамедов Н. Массовая резня, совершенная армянами против азербайджанцев в Зангезурском уезде Азербайджана (1918 г.).....	227

Гурбанова Ш. Борьба в Украине за контроль ядерного топлива.....	233
Гусейнли Р.М. Армянский терроризм.....	238
Халилов Е.Ш. История Азербайджана первой половины XVIII в. в современной историографии.....	243

Политические науки

Мирзазаде А. Модели урегулирования межэтнических конфликтов в современном мире.....	246
Ниязов Х. Этапы и особенности исторического развития государственной информационной политики в Азербайджане (середина XIX и 30-е годы XX вв.).....	251
Ягубова Н.Б. Миграционная политика как фактор динамичного развития стран-членов ЕС.....	258
Эйвазов Т.Э. Из истории связей в области образования между Азербайджаном и славянскими странами.....	268

Языковедение

Рзаева Г.Д. О некоторых аспектах преподавания дисциплины «Культура речи» в современной аудитории.....	284
Бабаев Дж. Игра слова – параномасия.....	294
Заманов Н. Поэтизм в выступлениях Гейдара Алиева.....	297
Мамедова Г. Названия диких и культурных растений во французском и Азербайджанском языках.....	303
Кязимова А. Диалектизмы и мифонимы в азербайджанском языке.....	306
Алиева Г. Изменение имен персонажей в соответствии с планом выражения в английском языке.....	310
Магеррамова М. Заимствованные суффиксы, образующие существительные мужского рода (в сравнении немецкого и азербайджанского языков).....	314

Литературоведение

Аббасова М.Ш. О нахождении и истории издания произведения «Дивани лугат-ит-тюрк» Махмуда Кашгари.....	329
Мовламова М.О. Оттенок «Физули» в желтом.....	333
Бахшиева У.Э. Мирза Ибрагимов и классическая литературное наследие.....	341
Ганбова И. Очередное новшество, представленное культуре Востока народом Азербайджана. Взгляд на творчество Муртузагули хан Шамлу.....	346
Алиева Г.А. Архетип Великой Матери в мифологической традиции Ближнего Востока.....	350
Мехтиева С. Обзор к учебнику литературы VI класса.....	355
Эфендиева А.А. Герои В.Г.Короленко 90-х годов XIX века.....	361
Алиев В.З. Медиа Азербайджана в глобальном информационном пространстве.....	364

РАЗДЕЛ ПЕДАГОГО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ НАУК

Педагогика

Махмудов М. Курикулум подготовки преподавателей: проблемы и перспективы.....	370
Ильясов М.И. Технологические разработки и организация методики педагогического исследования.....	381
Пашаева Т.Ш. Роль педагога и родителей для адаптации первоклассника к школьному режиму.....	389
Заманова Н.И. Роль национально-духовных ценностей в воспитании молодого поколения.....	393
Кулиев Б. Главные задачи физического воспитания и возможности эффективного образования деятельности школьников по учебным единицам.....	396
Намазов Г. Цели и задачи преподавания курса математики в высших школах экономики.....	400
Алиева А.Т. Организационная роль, педагогическая и научная деятельность методической службы в повышении профессиональной педагогической компетентности учителя.....	405
Годжаева Х. Первичный этап жизни педагогического творчества выдающегося общественно-политического деятеля и просветителя М.А.Расулзаде (1884-1920-е гг.).....	410
Сулейманов Ф. Когнитивное развитие детей с ограниченными интеллектуальными возможностями в рамках инклюзивных классов.....	415
Гусейнзаде Ч.С., Мусаев Т.Ф. Формирование навыков конспектирования у иностранных граждан на предвузовском этапе обучения общеобразовательным дисциплинам.....	418
Мурадова С. Исторические этапы становления и развития фортепианного искусства в Азербайджане.....	422
Зейналова З., Абдуллаева Г. Роль преподавания учебных стратегий при изучении иностранных языков.....	426
Гумматова С.А. Внутрипредметная связь на уроках Азербайджанского языка.....	429

Методика

Багирова Р.Э. Формирование пространственных представлений в процессе изучения геометрического материала в начальных классах.....	433
Мусаева Г.А. Роль наследия Аль-Хорезми в истории науки.....	438
Оруджова С.С. Методические вопросы подготовительного курса информатики.....	441
Гумбатов М.М. Понятие центр масс системы материальных точек к решению некоторых геометрических задач.....	444
Багирова Г.Ф. Лингвокультурологическая проблематика художественного текста.....	448
Керимов Т., Намазов И. Методические рекомендации по искусственному кормлению птиц-падальщиков (<i>Gyps fulvus</i> , <i>Aegypius monachus</i> , <i>Gypaetus barbatus</i> , <i>Neophron percnopterus</i>) в природе.....	451
Мамедов А.Д. Об одном подходе к методике и формированию билингвального обучения.....	454
Гасымова А.Г. Преподавание вопросов государственности в эпосе «Книга Деда Горгузда» при преподавании в высшем учебном заведении Истории Отечества.....	463
Асадова И.Б. О формировании системных знаний иностранных учащихся технических вузов.....	467

CONTENTS

SECTION OF NATURAL SCIENCES

Mathematics

Sultanova E.B. Some spectral properties of a class of quadratic operator beams	13
İsalı B.E. The Vibration three-layer anisotropic inhomogeneous rods in resistant anisotropic medium	22
Najafov M.A. Aerodynamics of one-dimensional supersonic flow	27
Yusubov Sh.Sh. Cauchy problem for the pseudoparabolic equation of third order with singular coefficients	34
Agayeva G.A. On the boundary value problems for second order elliptic operator-differential equations	39
Kerbalayeva R.E. Some characterization of function spaces type of Lebesgue-Morrey	43
Aliyev I.V. Irregular boundary value problems for ordinary differential equations	52
Mammadov A.M. Approximation of solution of integro-differential equations type in the class of functions of Gevrey	65

Physics

Dadashov I.Gh., Guliyev A.N., Garashova G.A. Investigation of mechanism of GaSb<Ni, Sm> carrier scattering	68
H.A.Aslanov, Sh.Kh. Khalilov, A.B.Ibrahimli, I.M.Alimardanova, N.V.Ibrahimli. Research on dynamic viscosity of formats on the basis of the similarity theory	71

Chemistry

Hasanov V.S., Mahmudova A.A., Babayeva G.V., Cavadli G.R. The synthesis and study of antibacterial features of products of some derivatives of 1-(m-thioloxo)-2-undecanol	75
Novruzova N.A., Farzaliev V.M., Movsumzade M.M., Allahverdiyev M.A., Verdizade N.A. Extraction-photometric investigation of vanadium with tiocsaminom and hidrofofob amins	82

Biology

Mustafayev G. T., Mamedov A.T. Falconiformes birds that fly for food in the vicinity of the Sangachal terminal	86
Ismayilov Q.K., Nadirov S.N. Bioecological features of carp <i>Cyprinus carpio</i> Linne) in the Azerbaijan sector of the Caspian Sea	98
Rzayeva S.P., Şeyx-zamanova F.A., Aliyeva F.A. The evaluation of winter bread wheat genotypes in the conditions of Absheron obtained from SIMMYT and ICARDA	106
Seyfullayev F.S. Annual growth features of the chestnut-leaved oak (<i>Quercus castaneifolia</i>) in the different altitudes of Hirkan national park	109

Geography

Namazova A.M. Use of thermal waters in the world and sending them study in Azerbaijan	113
Məmmədova L.N. Nature and mother - a pair of free wings of love	117
Abdullayeva G.I. Ways of increasing living standards of population in the border areas of Azerbaijan	121
Aliyev S.I. Species composition and ecological characteristics of the macrozoobenthos in the lower reaches of Kura river	128
Almammadli M.G. Morphometric investigation of depth composition of relief in Lankaranchay basin by applying GIS technologies	133

SECTION OF HUMANITIES SCIENCES

History

Alakbarov A. From the history of music relations of Azerbaijan- Kirgizia	137
Aliyev R.B. Formation of Azerbaijan lobby, directions of activity	142
Abbasova S.Z. The gender dimension of human rights: the development of the institute of international women's rights	147
Kerimli I. For policy Qajar Iran and Tsarist Russia in the South Caucasus in the 90s of the XVIII century	156
Xalilov A. Eyyub Khanbudagov and national-communism in Azerbaijan SSR (in the beginning of 1924)	161
Maharramova Sh.K. History of enlightenment philosophy in Azerbaijan (XIX-XX centuries)	166
Guliev E.A. Babak and Khurramids movement in the scientific work of Ziya Bunyadov	170
Mammadova S. Azerbaijani women*s roles in the rice planting in the early XX century	175
Mehdiyeva N.J. The crimean tatars and Azerbaijan	179
Khalilzadeh A. Massacre against Guba city people in EIC documents by the views of accident witnesses ...	184
Bakhtiyarov H.A. Azerbaijan-ECO relations (90 th of XX-2013 years)	193
Bakhshaliev S. In the Azerbaijani press in early 20 th century the matters of deteriorating Turkey and Greece relationship and inner political condition of the country	196
Karimli A.T. Civil and social stratification in the stock raising economy of Northern Azerbaijan at the end of the XIX century-in the begining of the XX century	199
Opyjova J.I.P. The ancient cultures of India	203
Abdullayeva S. View of obsolete history of Azerbaijani people (based on "The Cambridge History of Iran")	207
Mustafaeva S., Kurbanova Sh. Foreign policy of Federal Republic of Germany (In th 50-60 of XX of century)	210
Mamedov V. The establishment of diplomatic relations between Turkey and Russia	214
Asadova Kh.I. The Black Sea Economics Co-operation organization region economic developing	217
Gasimov R.Y. On some issues about economic relations between the ADR and the Ottoman Empire (on Ottoman archival sources)	222

Mammadov N. The massacres committed by Armenians against Azerbaijanis in Zangazur uezd (1918).....	227
Kurbanova Sh. Fighting in Ukraine over control of the nuclear fuel	233
Halilov E.Sh. Azerbaijan history of XVIII century in historiography of modern era.....	243

Political sciences

Mirzezadeh A. The models for the settlement of ethnic conflicts in the contemporary world	246
Niyazov Kh. Histoical development of stages and features of the state information policy in Azerbaijan (middle of XIX – 30-ies of XX centuries.).....	251
Yagubova N.B. Migration policy as a dynamic development of the EU Member States	258
Eyvazov T.E. The history of relations in the field of education between Azerbaijan and the Slavic countries	268

Linguistics

Rzayeva G.D. On certain aspects of teaching the culture of speech in contemporary classes	284
Babayev J. Play of words – Paranomasia.....	294
Zamanov N. Poeticism in the speeches of Heydar Aliyev.....	297
Mammadova G. The wild and cultivate plant names in french and Azerbaijan languages.....	303
Kazimova A. The dialect words and mythonyms in the Azerbaijani language.....	306
Aliyeva G. The variation of character names according to expression plan in English language	310
Maharramova M. Male Gender Noun – making Borrowing Suffixes (in comparison German language and Azerbaijani language).....	314

Literaturystudy

Abbasova M.Sh. From discovery and publication history of work “Divanu Lughat-it-turk” by Mahmud Kashghari.....	329
Movlamova M.O. Yellow's Fuzuli shade.....	333
Jafarova Sh. The specific features and origins of Azerbaijan and Russian fairy tales	337
Bakhshiyeva U.E. Mirza Ibragimov and classical literary heritage.....	341
Qaibova I. The next novelty, which give Azerbaijanian people to culture of East. The glance to the merit of Murtuzaquli khan Shamlu.....	346
Aliyeva H.A. Archetype of The Great Mother in the mythological tradition of the Near East	350
Mehdiyeva S. The paying attention to the VI class manual literary	355
Afandiyeva A.A. Hereoes of V.G.Korolenko 90 th of XIX century	361
Aliyev V.Z. Azerbaijani media in the global information area.....	364

SECTION OF PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL SCIENCES

Pedagogics

Mahmudov M. Teacher training curriculum: problems and prospects.....	370
Ilyasov M.I. Arranging methods and usage technologies of pedagogic research.....	381
Pashaeva T.Sh. The role of the teachers and parents in the adaptation of the first graders to the scholl.....	389
Zamanova N.I. The role of national spiritual raules in the upbringing of young generation.....	393
Guliyev B. Duties of physical education and the opportunities for efficient organization of infants academic units by activity	396
Namazov Q. The highest economy in the school, of mathematics training specialists goal and objectives.....	400
Aliyeva A.T. The organizational role, pedagogical and scientific activity of methodical service in increase of professional pedagogical competence of the teacher.....	405
Gocayeva X. Outstanding politicianist and educationist M.A.Rasulzade's life and the first stage of his pedagogical cheatives (in 1884-1920 years).....	410
Suleymanov F. Cognitive development of children with intellectual disabilities within inclusive classes	415
Guseynzade C.S., Musayev T.F. Forming of skills of summarizing for foreign citizens on the pre-institute of higher stage of teaching general education disciplines.....	418
Muradova S. Historical stages of formation and development of piano art in Azerbaijan	422
Zeynalova Z., Abdullayeva G. The role of teaching learning strategies in foreign teaching-learning process	426
Hummatova S.A. Intersubject connection in the lessons of Azerbaijan language	429

Methodic

Bagirova R.E. Formation of imaginations on space in elementary classes in teaching process of geometric materials.....	433
Musayeva G.A. The role of Al- Khwarizmil egacyin the history	438
Orujova S.S. Methodological aspects of the preparatory course of computer science.....	441
Humbatov M.M. Application of the concept of central of material dots info some geometrical solutions	444
Bagirova G.F. Linguistic and cultural problems of fiction text.....	448
Karimov T., Namazov I. Methodological advices on additional feeding of necrophage birds (Gyps fulvus, Aegypius monachus, Gypaetus barbatus, Neophron percnopterus) in the nature	451
Casimova A.C. Teaching of stateood issues at epos “Kitabi DEde Gorgud” at teaching of history of homeland in higher education.....	463

Rəyçi: *prof. Quliyev Qorxmaz*

Ədəbiyyatşünas

Ulu Ana arxetipi Yaxın Şərq mifoloji ənənəsində
Əliyeva Həmidə Əhməd qızı (ADU)

Mifoloji təfəkkürün ən qədim obrazlarından biri, bəlkə də ən birincisi Ulu Ana obrazıdır. Ulu Ana kultunun bizim e.ə. 30-15 minilliklərdə müasir insan tipinə oxşar varlıqların meydana gəlməsi və şüurun oyanması ilə nəticələnən təbii kataklizmlər dövründə yaranması ehtimal olunur (1). Yəni insan oğlu özünü dərk etdiyi, kosmosla özü arasında vəhdəti anladığı gündə Ulu Ana kultuna sitayiş başlamışdır. Dünyanın müxtəlif xalqlarının mif və əfsanələrində rast gəlinən çoxsaylı ilahələr – Şumer-akkad mifindəki Tiamat, misirlilərin İsidası, yunan Geyası, helənlərin Xebatı, hanaanlıların Anatı və onlarla başqa ilahələr əslində eyni bir substansiyanı ifadə edən Ulu Ana obrazının ipostasiləridir. K.Q.Yunqun kollektiv şüursuzluq nəzəriyyəsində gənc ana obrazı ilə səsleşən Ulu Ana arxetipi astroloji arxetip kimi tamamilə fərqlidir və daha erkəkdir. Qayğıkeş və övladını sevən konkret ana obrazı çox sonralar formalaşmışdır. Lakin Kainat miqyasında yaradılışın mənbəyi sayılan Ulu Ana bir qədər dumanlı, özünün və özünün övladını seçə bilməyən, bütün canlıları qidalandıran universal ana obrazıdır.

Ulu Ana obrazı uzun və mürəkkəb bir təkamül yolu keçmişdir. Bu təkamül prosesini izləyərkən belə bir qənaətə gəlmək olar ki, nəslin əcdadını, ananı simvolizə edən Dahi İlahəyə sitayiş Səməvi Ataya etiqaddan daha əvvəl yaranmışdır. Həyatın yaranmasını təcəssüm edərək bu obraz əsasən dənizin dibi ilə assosiasiya olunurdu. Qədim mif və əsastirlərin böyük əsəriyyatında həyatın mənbəyi, beşiyi kimi dünya okeanı göstərilir. Lakin bu dünya okeanı bizim təsəvvürlərimizdəki nəhəng su hövzəsini deyil, başlanğıcda mövcud olan və əvvəllə bilinməyən xaosluq amorf maddəni ifadə edirdi. Ədəbiyyat simvolu olan bu müdhiş, Kainat miqyaslı girdabdan dünya, sudan isə həyatın yaranması bütün kosmoqonik miflərin əsas süjetini təşkil edir. Ana övladına həyat verdiyi kimi, su da yer üzündəki bütün canlılara həyat verərək onların anasına çevrilir. Beləliklə də, ana bətnini xatırladan ilk okean haqqında təsəvvürlər mifoloji təfəkkürün ən dərin qatlarında Ulu Ana obrazı kimi formalaşmağa başlayır.

Qədim dünyanın mifik düşüncəsindən süzülüb gələn müxtəlif nümunələrdə dahi Dəniz Ananın saysız-hesabsız, mahiyyətə eyni, lakin formaca müxtəlif ifadə üsullarına rast gəlinir. Məsələn, Qədim hindu mədəniyyəti abidəsi olan “Popol-Vux” eposunda dünyanın başlanğıcı haqqında deyilir: “Nə insan vardı, nə də ki, heyvanlar, quşlar, balıqlar, xərçənglər, ağaclar, daşlar, mağaralar, dərələr, otlar, meşələr də yox idi; yalnız səma vardı.

Torpağın səthi də onda əmələ gəlməmişdi. Yalnız soyuq dəniz və səmanın böyük ənginlikləri vardı.

Hələ bir-birilə birləşə, hərəkət edə, əsə, yaxud mövcud ola bilən bir şey də yox idi. Yalnız soyuq su, sakit, tənha və səssiz dəniz vardı” (2, s. 8). Göründüyü kimi eposda dünyanın əvvəlinin Bibliyanın Varlıq kitabında deyildiyi kimi “böyük səma”dan və “soyuq dəniz”dən bəlləndiyi qeyd olunur.

Su, dəniz kultunun aparıcı olduğu qədim türk mifologiyasının yaradılışla bağlı epizodlarında, xüsusilə “Yaradılış dastanı”nda Ulu Ananı xatırladan Ağ Ana obrazı da bu baxımdan maraqlıdır. Dastanın əsas obrazları Kayra xan və Ağ Anadır. Burada deyilir: “Daha heç bir

yoxkən, Tanrı Kayra Xanla ucsuz-bucaqsız su vardı. Ay, günəş, torpaq yoxdu. Tanrı Kayra Xanın canı sıxılırdı. O, yalnızlıq içindəykən su dalğalandı. Ağ Ana Akinə Tanrıya "Yaxşı deyil, yenə suya gömüldü" (3). Eynilə şumer mifində olduğu kimi onlar özlərinə bənzər təbiətlər yaradır və sonunda yaratdıqlarının itaətsizliyi ilə qarşılaşırlar.

Fin mifologiyasında da dünyanın yaratıcısı olan Ilmatar ana nəhəng, kimsəsiz dalğalar arasında tənha üzən varlıq kimi təsvir olunur. Yunan mifologiyasına görə isə dünyanın ilk yaratıcısı olan Pərilər Yer kürəsinin, bütünlükdə Kainatın həddlərini dalğaları ilə yuyan böyük çay-Okeandır. Yunan mifologiyasında verilən nümunələrdən də göründüyü kimi bütöv bir təsəvvür sisteminin məhsulu olan Ulu Ana – Dahi İlahə obrazı həmişə su ilə eyniləşdirilmiş, həyatın mənbəyi kimi dərk olunmuşdur.

Qədim miflərlə yanaşı Bibliya da Kainatın başlanğıcı kimi ilkin Xaosu- nəhayətsiz boşluğu təsvir edər. Mifoloji mətnlərdə xaosun müxtəlif cür təsvir olunmasına baxmayaraq qədim insanların təsəvvüründə onun universal obrazı dibi görünməyən nəhayətsiz, qaranlıq qaynarıqla və assosiasiya olunurdu. Skandinav mifologiyasında həyatın yaranmasına qədərki dövrə qaranlıq dünya bütün yeraltı çayların mənbəyini götürdüyü Xverqolmir çayı ilə təmsil olunur. İbrani mifologiyasında bu təsəvvürlər nəhəng su hövzəsi olan Texoma uyğun gəlir.

Bütün sonrakı qadın ilahələr, pərilər, cadugərlər və s. başqa oxşar mifik varlıqlar bu və ya digər dərəcədə Ulu ana obrazının transformasiya olunmuş formalarıdır. İstər şifahi, istərsə yazılı ədəbiyyatda mövcud olan bütün qadın obrazlarının universal nüvəyə malik olduğunu müəyyən edə və öz tədqiqatlarında bunu sübut etməyə çalışan K.Q.Yunq və E.Noymann ana obrazının genezisinin öyrənilməsində mühüm elmi nəticələr əldə etmişlər. Onların fikrincə, miflərdə, nağıllarda və eposlarda əks olunan fərqli qadın obrazları əslində Ulu ana arxetipinin təzahürüdür. Qeyd etmək lazımdır ki, Ulu Ana arxetipi pozitiv və neqativ olmaqla iki aspektə bölünür və onun bu ikili-ambivalent xüsusiyyəti analogi olaraq müxtəlif, bir-birinə zidd olan qadın obrazlarında təzahür edir. Bu ikili xüsusiyyət Yaxşı Ana, Xeyirxah Pəri kimi obrazlarda müsbət, Qəhvə Ana, Cadugər, Ölüm mələyi kimi obrazlarda isə mənfi tərəflərdən əksini tapır. T.V.Şantano-va yazır: "Yaxın Şərq dinin başlıca fiquru, Yunanıstanda, Romada və Kiçik Asiyada sitayiş ob- jektinə Ulu Ana arxetipinin əsas səciyyəsi pozitiv və neqativ funksiyaların vəhdətində təzahür edən ambivalentlikdir. Bitkilər aləmində Ulu Ana yaxşı ana kimi insanı müdafiə edir, yedizdirir və içizdirir, elə o da dəhşətli ana kimi onu zəhərləyir, aclıq və susuzluqla əzab verir" (4, s. 4). Ar- xetipik baxımdan "qaranlıq" və "işıqlı" adlandırılan bu tərəflər simvolik olaraq hər hansı bir maye üçün nəzərdə tutulan bədə, yaxud cam kimi qablarla təəcəssüm olunurlar. Simvol kimi daha çox həyatın yaratıcısı olan torpaq və su ilə səsləşən bu arxetip təbii ki, ilk növbədə su ilə bağlıdır. Çünki suyun özü simvolik olaraq ana südü, yaxud ana bətni ilə assosiasiya olunur. Bu mənada miflərdə, nağıllarda və digər folklor nümunələrində rast gəlinən bulaq, çay, göl, dəniz və okean "yeraltı su" zümərəsinə aid olub, Ana torpaqla birbaşa bağlılıqları ilə fərqlənilir. Elə müxtəlif mif- lərdə, dünyanın hansı yerində və hansı zaman kəsiyində yaranmasından asılı olmayaraq, Ulu ana obrazının ilkin praobraz kimi vahid, dəyişməz qalması da bu təsəvvürlərdən qaynaqlanmışdır.

Ulu Ana obrazını simvolik baxımdan şərh edən E.Noymann yazır: "Ulu Ananın insan kimi ayırd edilən fiquru yaranmazdan əvvəl onun hələ formalaşmamış obrazına aid olan çoxsaylı simvollar öz-özünə əmələ gəldi. Bu simvollar xüsusilə, təbiətin hər guşəsindən olan təbii simvollarıdır: istər ağac, bulaq, meyvə yaxud heyvan olsun – müəyyən mənada Ulu ana obrazı ilə ifadə olunur, onda yaşayır və onunla eyniləşirlər. Tədricən onlar Ulu Ana fiquru ilə atributlar olaraq əlaqələndirilir və mərasimlərdə, miflərdə arxetipik fiqurlar əmələ gətirən sim- volik cəhətlər yaradırlar" (5). Noymann hesab edirdi ki, çoxsaylı xeyirxah, yaxud qəzəbli ob- razların-ilahələrin, pərilərin, qadın demonların və niflərin təmsil olunduğu həmin simvolik cəhətlər əslində vahid Ulu Ananın ayrı-ayrı təzahürləridir.

İnsan şüurunun erkən inkişaf dövrlərində Ulu Ana arxetipinin sakral mənası, ilahi və maddi mahiyyəti insanın təsəvvürlərinə tam sığmadığı üçün ona hansısa konkret formanı ver-mək qeyri-mümkün idi. Həm də Homo sapiens dünyanın tarixi səhnəsində görüldüyü anda onu

ilkin başlanğıcla çox uzun və mürəkkəb bir zaman məsafəsi ayırırdı. Bu baxımdan onun şüurla dərk edə bilmədiyi nəsnələr mifik zamanın prototipi olaraq simvollara çevrildi. Digər tərəfdən isə “yer üzündə canlıların mövcudluğunun ilkin anları o qədər uzaqlara gedib çıxırdı ki, insanın ağı kəsəndə (şüur və dil meydana gələndə) başlanğıc çağlara aid fakt və dəlillərin heç bir izi-tozu da qalmamışdı. Ona görə də ulu əcdad zamanı iki mərhələyə ayırmağa məcbur qalmışdı: 1) dərk olunan – bəlli zaman; 2) dərk olunmayan bilinməyən zaman” (6, s. 46). İnsan təxəyyülünün məhsulu olan və zaman-zaman müxtəlif miflərdə, əsatirlərdə əks olunan əcaib, qeyri-dəqiq məxluqlar məhz həmin “dərk olunmayan” mifik zamanın çözümünə yönəlik simvollar idi. Simvolik səciyyə daşıyan, həm insana, həm də heyvana məxsus xüsusiyyətləri özündə ehtiva edən ximerik varlıqlarla qrifonlarla, sfinkslərlə, qarpiyalarla zəngin olan bu tarixi-mədəni faza mifik dünya ilə real dünyanı, yaxud sakral zamanla bəlli zamanı əlaqələndirən mühüm bir mərhələ oldu.

Ulu Ana obrazının ximerik varlıqlarla əlaqəsindən, xüsusilə qriflərlə simvolik bağlılığından danışan E.Noymann Qədim Misir ilahələri içərisində bu təsəvvürlərin daha geniş yayıldığını vurğulayırdı. O, yazır: “Qriflərin ağ təcili ilahəsi Nehbet – Ali Misirin baş ilahəsi, qədim matriarxat quruluşunun nümayəndəsidir. O, çarın anası idi və hətta ən sonrakı zamanlarda belə himayədar kimi onun başı üzərindən boylanırdı” (7). Qədim Misirdə ilahə Nehbetə işığı doğuran ilkin dərinliyin simvolu kimi sitayiş edir, onu “lap əvvəldən mövcud olan və dünyanın yaradıcısı sayılan ataların atası, anaların anası” adlandırırdılar. Elə qrifin özü də yalnız Ulu ananı, qadın başlanğıcını ifadə etmirdi. Androgin xüsusiyyətə malik bu əfsanəvi quş, ziddiyyətli olsa belə, səmavi atanı da simvolizə edirdi. Qrifin bu təzadlı təbiətini çözməyə çalışan E.Noymann daha sonra yazır: “İri sinəli qrifin simvolizmində yeri öz qanadları ilə örtən bu quşun səmavi təbiəti daha çox vurğulanır. Lakin quş, səma və külək ruhun arxetipik simvollarıdır və eyni zamanda ata arxetipi üçün səciyyəvidirlər. Yuxarı və aşağı, səma və torpaq Uroborosun və Uroboros Ananın ata-ana vəhdətində təmsil olunur” (8).

Su yaradılışın simvolu olduğu üçün sınaq və ölümə bağlı bəzi mərasimlərdə də bunun izlərini görmək mümkündür. Belə ki, Orta əsrlərdə cadugərləri cəzalandırmaq məqsədilə onların əl-ayaqlarını bağlayaraq suya atırdılar. Əgər məhkumun günahı yoxdursa o suyun dibinə getməli, günahkardısı suyun üzündə qalmalı idi. Suyun üzündə qalan cadugər günahı sübut olunmuş hesab olunur və dar ağacından asılmaqla edam edilirdi. Suyun vasitəsilə günahın müəyyən olunması Yaxın Şərqdə ta qədimdən geniş yayılan su-yaradılışla bağlı inanclar sisteminin bir hissəsi idi və həmin təsəvvürlərə görə su yalnız həyatı deyil, həm də labüd sonluğuna ölümü simvolizə edirdi. Suyun bu cür dual təbiəti dünyanın bir çox miflərində əksini tapmışdı. Məsələn, dünyanın sudan yaranması, ümumdünya daşqını, dirilik suyu və ya qəhrəmanın bu və ya digər səbəbdən suyun dibinə baş vurmaı kimi epizodlar buna misal ola bilər. Su ilə bağlı cəza mərasiminin qədim, ilkin mahiyyəti barəsində müəyyən təsəvvürlərə malik olan kral Yakov özünün “Demonologiya” əsərində yazırdı: “Görünür Allah cadugərlərin müdhiş günahının fəvqəltəbii əlamətini onda göstərirdi ki, su xaç suyunu üzərindən atmışları öz qoynuna almaqdan imtina etməlidir” (9, s. 109). Xristian inanclarına görə xaç suyuna çəkilməyənlər kafir, günahkar bəndələr hesab olunurdular. Lakin suyun insanı saflaşdırması, paklaşdırması ilə bağlı ayinlər isə çox qədim dövrlərə gedib çıxır və bu barədə Yaxın Şərq, antik yunan və Roma mənbələrində maraqlı məlumatlara rast gəlmək olar. Bu bir faktdır ki, bütün monoteist dinlər, o cümlədən də xristianlıq bir çox ayinləri müəyyən dərəcədə Yaxın Şərqin mövcud dinlərindən mənimsəmişdir. Xaç suyuna salınma ayini də bu qəbildəndir. Dünyanın digər xalqlarında da buna bənzər ayinlər mövcud olmuşdur. Məsələn, qədim germanların təsəvvürlərinə görə əgər su kimisə günahsız olaraq qəbul edirsə, onu öz qoynuna alıb təbii sonluğuna qovuşdurur, günhkarları isə səthində saxlayaraq sanki onlardan imtina edir.

İlkin mifoloji düşüncədə vahid, tək kimi dərk olunan Ulu Ana obrazı sonradan iki birinə əks başlanğıca bölündü. Bunlardan biri Ulu Ana kimi hər şeyi yaradan Xeyir ilahəsi, digəri isə yaradılışa düşmən mövqedə dayanan Şər ilahəsidir. Vahid Ulu Ananın iki fərqli sima-

anı təmsil edən bu ilahələr əslində qədim insanların yaradılış və ölümə bağlı düşüncələrini əks etdirir, insanın təbiətlə təmasından, onu dərk etməsindən yaranan təsəvvürlərə söykənirdi. İnsanların təfəkküründəki dual modelli təbiətlə bağlayan M.Seyidov bu xüsusda yazır: “Əski insan təbiəti izlədikcə, müşahidə etdikcə ondakı təbii əksliklər insan təfəkküründə başlıca olaraq *istər-istəməz əksliklər* görülmüşdür və bunların kökünü, yuvasını təbiət saymışdır. Bu belə də olmalı idi. Çünki o əkslikləri təbiətdə görürdü, onda hiss edirdi. Bircə dual təşkilat quruluşu da bu təfəkkürlə az-çox bağlıdır”(10, s. 69).

Mif və əsativlərdə Ulu Ananın Ölüm ilahəsi kimi əcaib, mənfur siması daha çox vüsət tapmışdır. Şumerlərin Ereşkiqal, skandinavların Xel adlandırdığı mifik varlıqlar əslində vahid ilkin başlanğıcın əks tərəfləridir. Qorxulu, dəhşətli Ulu Ananın xüsusiyyətləri, eyni zamanda, skandinav mifologiyasındakı valkiriyalara, yunan cadugəri Tirseyə və Sibir xalqlarının bir çox ilahələrinə də şamil olunur. Ölüm ilahəsi Ulu Ana obrazına labüd, qaçılmaz tale mələyi kimi transformasiya olunur. Yunan mifologiyasındakı Ananke ilahəsini və Moyraları buna misal göstərmək olar. Lakin patriarxatın başlanması ilə vəziyyət dəyişir. “Bütün bu ilahələr patriarxal allahların – Mardukun, Yahvenin, Zevsin, Appolonun, Odinin təzyiqi altında daha çox müti rollar oynayır, geri çəkilirlər. Ulu Ana obrzı kiçilir və numinoz sahədən allahlara istehza olan faciəyə, epikaya və folklorla keçir”(11, s. 135).

Bəzi hallarda Ulu Ananın törəmələri olan mifik və ilahi varlıqlar özlərində ambivalent xüsusiyyətləri birləşdirirlər. İlk baxışdan həyatın, sevginin, gözəlliyin simvolu olan Həvva, Pandora, Yelena kimi qadın obrazlar həm də bir çox bədbəxtliklərin səbəbkarına çevrilirlər. Həvvanın Adəmi yoldan çıxarması insan övladının cənnətdən qovulmasına, Pandoranın Zevsin qadağasına məhəl qoymayıb mücrünü açması bütün pisliliklərin və bədbəxtliklərin dünyaya yayılmasına, Troya şahzadəsi Parisə qoşulub qaçan Yelenanın hərəkəti isə nəinki yüzlərlə qəhrəmanın ölümünə, bütöv bir qəhrəmanlıq dövrünün sona yetməsinə səbəb oldu. Məhz sonuncu hadisədən sonra mif səhnəsinə qəhrəmanları özünə tabe etdirən cəngavər qadın obrazları daxil oldu. Artıq yunan qəhrəmanları cəsarətli, döyüşkən qadınlarla- amazonkalarla üz-üzə gəlib vuruşmaq məcburiyyətində qaldılar. Gözəlliyi dillərdə dastan olan bu qadınlar kişiləri həm də qeyri-adi gücləri ilə heyran qoyurdular. Gözəlliklə amansızlığı, sevgi ilə ölümü özlərində ehtiva edən amazonkalar Dahi Ulu Ana kimi bir yandan həyat verən, valeh edən bir varlıq kimi çıxış edir, digər tərəfdən isə can almağa, öldürməyə susayan Ölüm mələyini xatırladırlar. Şərq dastanlarındakı Ərəbzəngi, “Kitabi-Dədə Qorqud”dakı Selcan, alman qəhrəmanlıq eposundakı Brunhilda buna parlaq misal ola bilər.

Ulu Ana obrazının törəmələrindən biri də nağıl süjetlərində geniş yayılmış əsir qız obrazıdır. Çox zaman bu qız müxtəlif əcaib varlıqlar tərəfindən əsir götürülərək tilsimlənir, lakin qəhrəmanın onu oyatması ilə onun ən yaxın köməkçisinə çevrilir. Göründüyü kimi istər Şərq, istərsə də Qərb mifoloji ənənsində Ulu Ana obrazından törəyən, yaxud onun ipostasiləri olan saysız-hesabsız nümunələrə rast gəlmək mümkündür. Mifologiyada və folklor nümunələrində geniş yayılan bu obrazlar elə-belə təsadüfən yaranmamışlar. Onların hər biri insanın şüurunda, təfəkküründə baş verən dəyişikliklərin, inkişafın simvolik ifadələridir. İnsan özünü, dünyanı və təbiəti dərk etdikcə maddi aləmin izahını təxəyyülündə yaratdığı simvollarla verməyə çalışmışdır. Ulu Ana kimi ilkin, başlanğıc olan arxetip isə müxtəlif şəraitlərə uyğun fərqli şkillərdə təzahür etsə də mahiyyət baxımından əhəmiyyətini itirməmişdir.

Ədəbiyyat

1. Семира и В. Веташ Мифологические архетипы зодиака www.astrolingua.ru/MYTH/mif1.htm
2. Пополь- Вух.- Ладомир, Наука, 1993, 224 с.
3. www.watpad.com/138856655-tarihimizdeki-olaylar-yaratilish-destani-bolum-1
4. Шантанова Т.В. Трансформация архетипа « Великой матери»: Автореферат, диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. ФГБОУ ВПО Бурятский государственный университет, Улан-Уде, 2013, 23 с.

5. Нойманн Э. Великая мать. Глава 1. Структура архетипа. Castalia. ru/perevody /posledovatelyi-yunga-perevody/731-erih-noymann-velikaya-mat-glava-pervaya-struktura. html
6. Qafarlı R. Prototürklərin mifoloji görüşləri Herodotda və tarixi mənbələrdə/ Azərbaycan Şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqatlar, XVI, Bakı: Səda, 2005, s.46-88
7. Нойманн Э. Леонардо Да Винчи и архетип матери. www. proza. ru /2012/08/04/482
8. Yənə orada
9. Тайлор Э.Б. Первобытная культура: пер. с англ. Д.А.Коропчевского. М.: Политиздат, 1989, 573 с.
10. Seyidov M. Qam-şaman və onun qaynaqlarına ümumi baxış. Bakı: Gənclik, 1994, 232 s.
11. Колосов Д. В. Образ великой матери в мировой культуре (единично-бинарно-троично-четверичная проекция) // Известия Тульского государственного университета. Гуманитарные науки, 2011, № 2, s. 128-140

Архетип Великой Матери в мифологической традиции Ближнего Востока

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена исследованию одного из древних образов мифологического мышления – образу Великой Матери, его возникновению и длительному пути эволюции. Автор впервые указывает на отражение этого образа, свойственного мифам Ближнего Востока, в разных формах в мифах и фольклоре других народов мира, в частности, европейцев.

Опираясь на точку зрения К.Г.Юнга и Э.Нойманна, автор статьи дает объяснение амбивалентным свойствам архетипа Великой Матери и характерным для нее функциям через художественные образы.

Archetype of The Great Mother in the mythological tradition of the Near East

SUMMARY

Article has been dedicated to the creation one of the ancient images of mythological deliberation the Great Mother and to the investigation of the evolution of the above mentioned tradition. The author implies both positive and negative aspects of this image which first evolved in Near East myths and then has been reflected in several folklore and mythical examples of other world nation's especially European nations. Referring to the sophistications of outstanding researchers such as C.G.Jung and A.E.Neuman, the author elicits the ambivalent characteristics and particular functions of archetype The Great Mother and makes statements with literary examples.

Açar sözlər: Ulu Ana arxetipi, mifoloji ənənə, folklor, ilahə

Ключевые слова: Архетип Великой матери, мифологическая традиция, фольклор, богиня

Key words: Archetype of The Great Mother, mythological tradition, folklore, goddess

Daxil olma tarixi: 21.01.2015